

ДК 159.937

НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Т.Є. Мальцева

У статті розкривається сутність навчальної діяльності майбутніх соціальних працівників щодо формування їх соціально-професійної зрілості, підходи до аналізу діяльності соціальних працівників, дано визначення навчальної діяльності як поняття; основні положення навчальної діяльності. При аналізі навчальної діяльності майбутніх соціальних працівників підкреслюється, що необхідно враховувати особливості майбутньої професійної діяльності (специфічні навички, знання, уміння тощо). Аналіз підходів до дослідження умов формування соціально-професійної зрілості майбутніх соціальних працівників доводить, що діяльність є основною умовою її формування.

Ключові слова: навчальна діяльність, соціально-професійна зрілість, внутрішні новотвори, гуманістична парадигма освіти, особистісно орієнтована діяльність, індивідуальний стиль, професійний досвід спеціаліста, ключова кваліфікація.

Основним завданням сучасної освіти в Україні є створення практико-перетворюючої моделі навчання і виховання, орієнтованої на розвиток особистості майбутніх фахівців. Особистісно орієнтований навчально-виховний процес у вищій школі має здійснюватися в суб'єкт-суб'єктній діяльності, створюючи професійно розвиваюче середовище. Практичне втілення ідеї професійного розвитку в реальних педагогічних технологіях припускає вироблення особливого погляду на проблему формування соціально-професійної зрілості майбутніх соціальних працівників.

Професійна діяльність – це, з одного боку, цілеспрямована діяльність як умова для формування соціально-професійної зрілості майбутніх соціальних працівників, з іншого – професійна діяльність соціального працівника як спроможність надавати практичну допомогу тим, хто цього потребує.

Аналізуючи *підходи до аналізу діяльності соціального працівника* та їх характеристики, можна стверджувати, що в аналізі професійної діяльності соціальних працівників у залежності від цілей дослідження виділяють три підходи: загальний (з позиції призначення професійної діяльності), спеціальний (відображає спеціальні види професійної діяльності соціальних працівників) та методологічний (вивчення методів та прийомів роботи соціальних працівників); діяльність соціального працівника залежить від соціального замовлення, яке визначає ціль діяльності, методологічних можливостей її реалізації, вибору шляхів вирішення дослідницьких завдань та особистісних характеристик спеціаліста [1; 2; 3; 4; 5].

Дослідженню діяльності майбутніх фахівців присвячені наукові праці К. Абульханової-Славської, Г. Батищева, В. Бехтерева, Г. Блюма, Є. Борисової, В. Іванова, О. Леонтьєва, Г. Олпорт, Х. Хекхаузена, Е. Юдіна та інших.

Діяльність майбутніх соціальних працівників спрямована на навчання – оволодіння знаннями та навичками професійної діяльності. Особливості навчальної діяльності розкривалися такими вченими, як Г. Балл, М. Бастун, О. Видра, А. Вихрущ, Н. Волошко, В. Гордієнко, Л. Гридковець, В. Карандашев, Д. Крюкова, О. Малінко, В. Моторіна, В. Ткаченко та іншими.

Соціально-професійна зрілість майбутніх фахівців – поняття, яке ще не досліджувалося в науці як категорія та цілісне функціональне і семантичне утворення. Поетапний його розгляд дасть змогу розкрити сутність цього поняття. В цій статті розглядається основна і початкова умова формування соціально-професійної зрілості – навчальна діяльність.

Мета статті – розкрити сутність навчальної діяльності як початкового етапу формування соціально-професійної зрілості майбутніх соціальних працівників.

Професіоналізація у період навчання у вищому навчальному закладі визначається основною діяльністю щодо оволодіння професією – *навчальною діяльністю*.

Поняття навчальної діяльності ми визначаємо як діяльність, спрямована на оволодіння загальнотеоретичними та практичними (універсальними) знаннями, якими має володіти кожен соціальний працівник, засвоєння спеціальних знань, які відповідають обраному

напрямку професійної діяльності, та опанування різноманітними методами та прийомами, які дозволяють створювати цю діяльність. Характеристики професійної діяльності визначаються соціально-професійними напрямами отриманих знань та умінь.

Діяльність майбутніх соціальних працівників на визначеному етапі професіоналізації несе в собі психолого-педагогічні ознаки, характерні для кожного виду діяльності. Концептуальні засади вивчення діяльності цікавили таких видатних вчених, як К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Г. Батищев, В. Бехтерев, Р. [Бибрих](#), Г. Блюм, Є. Борисова, Л. Виготський, О. Леонтьєв, Г. Олпорт, [О. Орлов](#). Завдяки їм сформувався сучасне уявлення про сутність навчального процесу та механізми його розвитку, засноване на ідеях гуманістичної освітньої парадигми, що визначається особистісно орієнтованим підходом, який визнає цінність та індивідуальність особистості студентів та сприяє проявленню суб'єктивних характеристик в освітньому процесі.

На основі гуманістичної освітньої парадигми *навчальна діяльність розглядається як активність суб'єкта*, спрямована на оволодіння узагальненими способами навчальних дій та саморозвиток у процесі вирішення навчальних завдань, які спеціально ставляться викладачем (або формулюються самостійно) на основі зовнішнього контролю та оцінки і переходять у самоконтроль та самооцінку. Ця діяльність передбачає достатню зрілість (розвиток) навчального самоусвідомлення, тобто усвідомлення студентом мотивів, цілей, прийомів навчання, усвідомлення себе як суб'єкта навчальної діяльності, який самостійно організовує, спрямовує, контролює та регулює процес навчання. Активність суб'єкта навчальної діяльності передбачає його відповідність визначеним критеріям, які вказують на можливість навчання. В. Вербець виділив такі показники соціально-професійного портрету молодого спеціаліста, і треба сказати, що вони співпадають з вимогами до майбутніх соціальних працівників у навчальній діяльності [2, с. 150-162.]:

- ставлення до навчання (виконання функціональних обов'язків);
- культура поведінки та професійної діяльності;
- рівень інтелектуального розвитку – ерудиція, широта поглядів, евристичність;

- ставлення до колег (соціально-психологічний клімат колективу);
- ставлення до себе, самооцінка (актуалізація власного потенціалу).

Студентське життя багате і різноманітне на види діяльності: студентське самоврядування, професійні клуби за інтересами, студентські конференції та інше. Ці форми роботи створюють сприятливі умови для розвитку особистісного і творчого потенціалу студентської молоді, сприяють успішній соціалізації. Але основною діяльністю у вищому навчальному закладі є навчальна діяльність.

Очевидно, що навчальна діяльність – багатогранний процес, який характеризується своїми принципами та підходами, формами (стаціонарна, заочна, дистанційна, вечірня), видами (самостійне, у взаємодії з викладачем), методами та прийомами.

Розглядаючи навчальну діяльність у світлі гуманістичної парадигми освіти, зосередимо увагу на її особливостях, які визначаються *принципами, етапами професійного становлення, особистісним підходом [3]*.

Аналізуючи особливості навчання з позиції суб'єкт-суб'єктної взаємодії, характерної для гуманістичної парадигми, визначимо, що *діяльність майбутніх соціальних працівників* – це форма соціальної активності, яка відбувається в соціально-професійній взаємодії і яка можлива при відповідній сформованості мотиваційного компонента, цілей, знань умінь та інших компонентів психіки щодо вимог здійснення навчальної діяльності за напрямком обраної професії.

Визначення поняття «діяльність майбутніх соціальних працівників» поєднує в собі критерії соціалізації, професіоналізму та зрілості. Зазначимо, що ці критерії залежать від соціального середовища, рівня професіоналізму, вікових особливостей а також від професії, до якої належить суб'єкт діяльності.

Розглядаючи навчальну діяльність майбутніх соціальних працівників, неможливо не враховувати особливості майбутньої професійної діяльності (специфічні навички, знання, уміння тощо). Однак навчальна діяльність соціального працівника має характеристики, які можна спостерігати в кожній професії, розвиток якої має свої етапи. На кожному етапі розвитку людини світ її психіки має свою сутнісну

специфіку, свою особливість творчого синтезування, у результаті чого також формується суб'єктний досвід психічного життя. Називають такі етапи професійного становлення [4, с. 142-148.]:

1. Виникнення та формування професійних намірів під впливом загального розвитку, первинного орієнтування та залучення до різних сфер праці в загальній школі. Існують об'єктивні та суб'єктивні аспекти вибору професії, які становлять мотивацію цього вибору (соціально-економічний, пізнавальний, індивідуально-особистісний компоненти). Власне професійне навчання – цілеспрямована підготовка до професійної діяльності.

2. Процес входження в професію, який характеризується активним її опануванням та знаходженням свого місця в колективі, вимагає уміння співвідносити спеціалізовані знання до цілісних життєвих явищ у рамках практичної роботи соціальних працівників.

3. Повна або часткова реалізація особистості в самостійній професійній праці [5, с. 11].

Кожен з цих етапів характеризується визначеною спрямованістю на ту чи іншу діяльність і дозволяє розглядати цей процес як цілісну систему розвитку особистісних якостей, знань та навичок і включення в неї спеціально спрямованої діяльності щодо формування соціально-професійної зрілості майбутніх соціальних працівників.

Науковці вважають за необхідне розглядати навчальну діяльність на основі особистісно діяльнісного підходу. Отже, діяльність, спеціально спрямовану на формування соціально-професійної зрілості, неможливо розглядати без розуміння сутності особистісно-діяльнісного підходу [2; 3; 4].

Особистісно-діяльнісний підхід до навчальної діяльності визначають як системну організацію та самоорганізацію навчального процесу, завдяки чому особистості викладача та студента розглядаються як суб'єкти діяльності, що формуються у взаємодії і самі визначають її характер та форми спілкування.

Оскільки соціально-професійна зрілість у нашому дослідженні – це інтеграційний особистісно-орієнтований конструкт, формування якого має свої індивідуальні особливості, особистісно-діяльнісний підхід, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктних відносинах, виступає одним із основних засобів її формування.

У навчально-професійній діяльності слід формувати *внутрішні новотвори майбутніх соціальних працівників*: соціально-професійний досвід, потреби, настанови, компетентність, статусно-рольові характеристики, життєві стратегії та смисли та створювати умови для проявів цих новотворів. Якісні характеристики цих новотворів впливають на спосіб взаємодії людини із суспільством, який визначає її соціальний статус.

Формування соціально-професійної зрілості відбувається двома шляхами: природним та цілеспрямованим формуванням. Це виражається в формуванні нового «Я» образу, тобто образу «Я – професіонал» замість старого «Я – студент» [3]. У результаті цього змінювання, що відбувається в навчальній діяльності, виникає особистісна криза. При розвитку соціально-професійної зрілості природним шляхом ця криза часто залишається неподоланою. Тому для діяльності, спеціально спрямованої на формування соціально-професійної зрілості, важливе моделювання кризових ситуацій штучно (в творчих роботах і завданнях, створенні творчих проєктів), що дозволить підготувати майбутніх соціальних працівників до нових етапів професіоналізації. Розвиток цього досвіду характеризується безперервними змінами особистості.

Цей етап є підґрунтям наступного етапу професіоналізації – входження в професію та застосування набутого досвіду. Ступінь професійної відповідності на цьому етапі характеризується такою категорією, як *соціально-професійна зрілість діяльності*.

Отже, у нашому розумінні *соціально-професійна зрілість діяльності* – багаторівневий процес, який має визначені етапи становлення, тому навчальну діяльність майбутніх соціальних працівників треба розглядати як етап професіоналізації, що характеризується формуванням відповідних ролей і ідентичностей, розвитком особистості.

Вивчення *результату* навчальної діяльності майбутніх соціальних працівників доводить, що під різним кутом зору розглядаються різні аспекти й складові цієї проблеми. Основний критерій оцінки рівня становлення і розвитку професіоналізму – це реальний факт актуалізації інтенцій і потенцій у різних формах творчої, відповідальної, продуктивної, індивідуальної і суспільно-корисної діяльності. Досягнення позитивного результату в процесі формування соціально-професійної зрілості передбачає особистісне змінювання майбутнього

соціального працівника в навчальній діяльності Особистісне змінювання – перехід до принципово нових можливостей, нової ідентичності [6, с.3-15].

У результаті навчальної діяльності майбутні соціальні працівники набувають таких професійних якостей, як *індивідуальний стиль, професійний досвід спеціаліста та ключова кваліфікація*.

В. Циба, досліджуючи *успішну індивідуальність* у творчій роботі, розглядає діяльність як набуття особистістю таких параметрів, як соціальні потреби, настанови, соціальна компетентність, риси характеру, на яких разом із мотивами базується вироблення життєвої стратегії впродовж життя людини [6]. Розвити цю професійну якість у студентів важко, але завдяки спрямованості навчальної діяльності на формування їх соціально-професійної зрілості виявляється можливим закласти основи індивідуального стилю діяльності в майбутніх соціальних працівників.

Індивідуальний стиль діяльності – індивідуально-своєрідна система психологічних засобів, до яких свідомо або стихійно звертається людина з метою урівноваження своєї (типологічно обумовленої) індивідуальності з зовнішніми обставинами діяльності. Виділяють такі ознаки індивідуального стилю діяльності [3]:

- стійка система прийомів та способів діяльності;
- ця система обумовлена визначеними особистісними якостями;
- ця система є засобом ефективного пристосування до об'єктивних вимог.

Індивідуальний стиль діяльності визначається якісними й кількісними характеристиками необхідного досвіду в професійній діяльності. Досліджуючи важливу складову професіоналізму – *професійний досвід спеціаліста*, зазначимо, що існують три аспекти його набуття і використання:

- при вирішенні практичних, прикладних завдань;
- при вивченні феноменології досвіду (його структури та психологічних особливостей);
- при розгляді динаміки досвіду, його формуванні та передаванні. [2; 3].

Вважаємо, що *професійний досвід* – це накопичення умінь, знань і навичок відповідно до діяльності в даній професії. Для формування соціально-професійної зрілості у майбутніх соціальних працівників є важливим накопичення професійного досвіду, який виникає на рівні навчальної діяльності і має початковий характер. Це досвід роботи з професійною літературою, виконання практичних завдань, ділові та рольові ігри, тренінги.

Отже, індивідуальний стиль діяльності формується на етапах професійної діяльності. Включення в навчальну діяльність професійних завдань надасть можливість почати формувати основи індивідуального стилю діяльності, що є безумовною цінністю для фахівця та виступає засобом формування соціально-професійної зрілості майбутніх соціальних працівників. Професійні завдання слушно доповнять теоретичний навчальний матеріал та сприятимуть формуванню професійного досвіду.

Цілком логічно, якщо проходження практики не буде формальністю, а в навчальну діяльність майбутніх соціальних працівників буде включена цілеспрямована практична діяльність з формування соціально-професійної зрілості, то при переході на етап входження до професії у майбутнього соціального працівника будуть сформовані характеристики до вимог ключової кваліфікації, тобто комплексу особистісних якостей, здібностей, знань, умінь та навичок спеціаліста, який забезпечує ефективне виконання певної професійної функції та становить один з компонентів загальної кваліфікації працівника[3, с. 239-242].

Таким чином, розглядаючи навчальну діяльність як первинний процес формування соціально-професійної зрілості, підсумуємо, що кожен етап розвитку професіоналізму має як спільні ознаки й характеристики, так і свої особливості. Навчальна діяльність базується на чинниках гуманістичної парадигми освіти, на основі якої особистість є головною цінністю, що постійно розвивається в суб'єкт-суб'єктній взаємодії, продуктами якої є індивідуальний стиль та професійний досвід фахівця. Формування соціально-професійної зрілості майбутніх соціальних працівників у навчальній діяльності можливе при усвідомленні взаємозв'язку між її принципами, формами, видами, методами і прийомами. Організація практичної діяльності, спеціально спрямованої на формування соціально-професійної зрілості майбутніх

соціальних працівників, потребує урахування етапів професіоналізації, поточних результатів і результатів на перспективу.

Література

1. Бибрих Р.Р. Мотивация и целеобразование в поведении с закономерным и случайным исходом / Бибрих Р.Р., Орлов А.Б. // Вопросы психологии. – 1985. – №1. – С. 167-174.
2. Вербець В. Формування та реалізація духовно-творчого потенціалу // Соціальна психологія / Вербець В. – 2004. – № 3 (5). – С. 150-162.
3. Мальцева Т.Є. Нові підходи до формування професійної компетентності у майбутніх соціальних працівників / Т.Є. Мальцева // Наукові праці Донецького національного технічного університету. – Донецьк, 2011. – № 10(193). – С. 239-242.
4. Ткаченко В. Вчитись – справжнє мистецтво / Ткаченко В. // Освіта: навчально-методичний журнал. – 2004. – №5. – С. 37-45.
5. Тукачев Ю.А. Образовательные и профессиональные стандарты: поиск теоретико-методологических оснований / Тукачев Ю.А. // Психология профессионально-образовательного пространства личности: сб. науч. ст. / науч. ред. д.пс.н., профессор Глуханюк Н.С. – Екатеринбург, 2003. – С. 142-148.
6. Циба В. Алгоритм життєвого шляху успішної творчої особистості / Циба В. // Соціальна психологія. – 2006. – № 2 (16). – С. 3-15.

В статье дается определение учебной деятельности как понятие; основные положения учебной деятельности, которые имеют принципиальное значение в процессе формирования социально-профессиональной зрелости будущих социальных работников, учебная деятельность рассматривается как целенаправленный многогранный процесс. Анализ условий формирования социально-профессиональной зрелости будущих социальных работников доказал, что учебная деятельность является первым и основным ее условием.

Ключевые слова: учебная деятельность, социально-профессиональная зрелость, этапы профессионального становления, гуманистическая парадигма образования, личностно-ориентированная деятельность, индивидуальный стиль, внутренние новообразования, профессиональный опыт специалиста, ключевая квалификация.

The author of the article gives definition to learning activity as a concept; basic ideas of learning activity that are the matters of principle in the process of social and professional maturity of future social workers' formation, learning activity is examined as a purposeful many-sided process. Analysis of conditions of social and professional maturity of the future social workers formation shows that the activity is the main condition of its formation.

Keywords: educational activity, socially-professional maturity, orientation, stages of the professional becoming, personality oriented activity, individual style, work experience of specialist, key qualification.

Мальцева Тетяна Євгенівна - кандидат педагогічних наук, доцент навчально-наукового інституту праці та соціальних технологій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м, Луганськ, Україна)

Рецензент – кандидат філософських наук, завідувач кафедри соціальної роботи ННІПСТ СХУ ім. В.Даля Сабадуха В. О.

УДК 378 (093)

ПЕДАГОГІЧНА І ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М.І. ПИРОГОВА

Д. В. Мірошніченко

В статті проводиться аналіз педагогічних поглядів видатного теоретика духовного виховання молоді М. Пирогова, який був прихильником гуманістичних ідей загальнолюдського виховання, обґрунтовує свій ідеал високоморальної людини, доводив необхідність моральної освіти для всіх людей. Думки вченого, спрямовані на покращення вищої освіти, на те, щоб університети стали справжніми осередками наукової думки, актуальні для сучасних українських університетів.

Ключові слова: гуманізм, ідеал, загальнолюдське виховання.

Відсутність стабільності в економічній, політичній і духовній сферах вплинула на погляди і життєві уявлення сучасної молоді, змінили ценз і призначення загальнолюдських цінностей, актуалізували ідею гуманізму, звернення до проблем людини й людства. В зв'язку з цим з'явилося нове ставлення до проблеми виховання особистості громадянина, вільного суб'єкта освітнього процесу. Сьогодні в загальноосвітніх системах, в тому числі й в університетах, ведеться пошук загальнолюдських цінностей і ідеалів, які б відповідали гуманістичним запитам ХХІ століття.

Класичний наслідок української педагогіки, яка мала чіткі орієнтири на національні коріння, історичний родовід, на поняття святого в душі, є невичерпаним джерелом для сучасної педагогіки. Саме